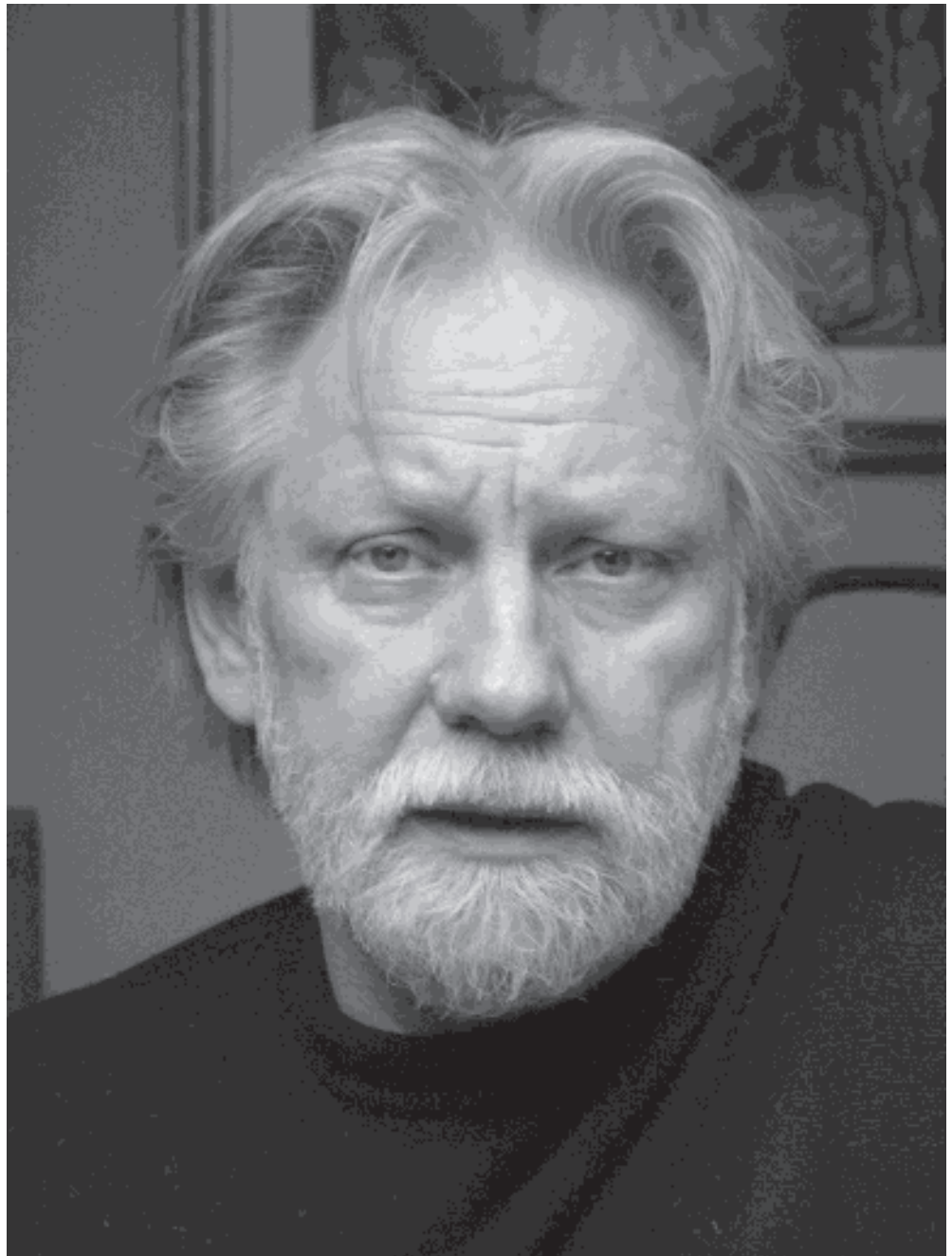

Ole Harald Dahl

JAN VALENTIN

SÆTHER

En Cogito-samtale

I 1944 kom han til verden og vokste opp på Oslos vestkant. Han fikk sin utdannelse ved Statens kunstakademi fra -64 til -71 under Reidar Aulie og Per Palle Storm, og oppnådde anerkjennelse som klassisk, figurativ maler og skulptør allerede mens han studerte. Deretter emigrerte han til California og bosatte seg i Los Angeles i 1974, hvor han bygget opp en skole for figurativ billedkunst. Parallelt med dette arbeidet gikk han en religiøs dannelsesvei som førte til at han ble ordinert som gnostisk prest i 1989. Kort etter returen til Norge i 1995, ble han involvert i den såkalte professorstriden ved Kunstakademiet i Oslo, da det skulle tilsettes lærer i et nyopprettet professorat for klassisk, figurativ kunst. Han fratrådte professoratet i 2002 og har senere virket som frittstående kunstner i skyggen av sin fortid fra den klassisk, figurative tradisjonen, samtidig som han har etablert et gnostisk kultursenter i Oslo.

Da Jan Valentin Sæthers nære venn, forlagsredaktør Tor Kaare Kvaal døde høsten -95, 47 år gammel, etterlot han seg et omfattende forskningsmateriale knyttet til antikken, med særlig fokus på gnostiske og tidlig-kristne tekster og tradisjoner. Dette materialet er i dag i Jan Valentin Sæthers varetekt og er fortsatt upublisert.

Han hadde oppholdt seg på den andre siden av Atlanterhavet gjennom en årrekke. Til tross for avstanden stod de to i en intim korrespondanse, og da Tor Kaare Kvaals alvorlige kreftsykdom bar klare bud om en forestående slutt, ble det ett av Jan Valentin Sæthers ledemotiv for atter å vende tilbake til Norge.

Tor Kaare Kvaal hadde studert teologi ved Universitetet i Oslo, og foruten engelsk og tysk behersket han

hebraisk, koptisk, arameisk, latin og gammelgresk og hadde dessuten en glimrende intuitiv evne, slik at han var i besittelse av usedvanlige forutsetninger for nytolkning av både kjent og nytt grunnlagsmateriale for den vestlige og kristne kulturkrets.

Tor Kaare Kvaals begravelse var et stykke uforlignelig regi, planlagt og iverksatt av ham selv, og begravelsen fant sted i Gamle Nesodden kirke. Under hans åndelige ledsagelse oppstod det der et vennskap og en dialog som har utviklet seg over ti år, og det er aspekter ved denne dialogen Cogitos lesere inviteres til å ta del i gjennom dette intervjuet.

Undertegnede ble kjent med Tor Kaare Kvaal ved Rudolf Steinerskolen på Nesodden. Da våre døtre var skolemodne høsten -89, fant de hverandre og ble ikke bare gode klassevenninner, men de ble også ambassadører for sine foreldre, slik at vi lærte hverandre å kjenne.

Intensjonen er å snakke med Jan Valentin Sæther om hans som arbeid som kunstner og om hans åndelig fundamenterte livspraksis, og dessuten noe om hans møte med norsk offentlighet. Men først litt om hvordan han kom frem til sine gnostiske erkjennelser. Han har jo stått frem som gnostisk prest, som en solid representant for denne åndelige retningen, og det er derfor nærliggende å spørre om hva slags erfaringer han bygger sin tilslutning til gnostisismen på.

Er gnostisismen å betrakte som en metodisk vei enhver kan gå, så sant vedkommende har sin sunne fornuft i behold, eller er det en retning som forutsetter spontane åpenbaringer? Og hvordan har hans erfaringer på den åndelige veien kommet til å influere på hans arbeid som kunstner og pedagog? Dessuten har

jeg et ønske om å se livsprosjektet hans i en større kontekst. Derfor vil jeg be ham om å se vår egen tids-situasjon opp mot antikken, hvor en gnostisk livs- og erkjennelsesvei ble staket ut i forstandsmessige termer. Er det noe som har endret seg fra den gang og frem til i dag? Hva anser han som tidsånd, og hva anser han vår tids tidsånd for å være? Eller er gnostisismen mer å betrakte som en overlevning fra fortiden, en slags fortidsskapning som er i ferd med å trekke sine siste åndedrag? For det er jo unektelig ikke særlig mange som våger betegnelsen «gnostiker» om seg selv. Antroposofiens grunnlegger Rudolf Steiner (1861–1925) mente imidlertid at gnostisismen ikke bare er en åndsretning for vår tid, men at nettopp den er vår tids åndsretning. Han uttrykte seg slik fordi han mente den appellerer til det han betegnet som bevissthetssjelen. Bevissthetssjelen er det aspektet ved den menneskelige psyke hvor selvbevisstheten reflekterer sin egen virksomhet og således kan føre frem til en forbindelse med det åndelige som virker i jeget, eller i subjektet som noen også kaller det. Ifølge Steiner har denne bevissthetssjelen vært i emning fra renessansetiden og oppvåkningsprosessen vil ennå vare i mange århundrer.

Selvsagt vil en slik intervju-situasjon få karakter av å bli en rekapitulering av våre private samtaler, men den kan også bli en utdypelse av disse. De siste årene har Jan kun vært intervjuet og portrettert i dagsavisene i forbindelse med utstillinger, i tillegg til et intervju hvor Øyvind Solum i *Alternativt Nettverk* ga rom for en noe mer omfattende presentasjon, men da først og fremst med fokus på de religiøse aspektene.

Familie og barndom

– Nå er du altså 61 og du var hovedsakelig stasjonert i Oslo til du var tredve?

– Ja, jeg vokste opp på Frogner, Briskeby og Majorstua.

– En periode var du i Paris og Amsterdam. Så var du 20–21 år i California og kom tilbake til Norge i 1996.

– Offentlig tilbake i Norge i –96, litt frem og tilbake

i 1995.

– En gang fortalte du meg om din bestefar.

– La meg begynne med min oldefar. Han var byggmester. Han bygde mange såkalte Berlinerboliger på slutten av attenhundretallet. Hele hans familie var i byggebransjen. Det var også min far. Han var også en stødig mann. Mens han var aktiv, var han en av landets eksperter på byggesaker og alle slags byggetekniske ting. Han skrev en lærebok i murerfaget sammen med en professor på den tekniske høyskolen i Trondheim. Han var styreleder for utbyggingen av det nye kloakk-systemet i Oslo. Han gjorde en fantastisk jobb med innsparinger og holdt seg til budsjettene. Det var ute på Slemmestad, hvor de har et storartet renseanlegg for Oslo By. Det går en tunnel ut dit. Med vogn kan du kjøre hele veien for å sjekke rør. Da han var i bystyret for Høyre, satt han som spesialist på byggesaker, på de sosiale ting rundt bygg, og bygg i det offentlige rom. Han var byggeleder for det første fjernsynshuset (bak Store studio, mellom gamle kringkastingen og Marienlyst skole). Det var den gang det mest kompliserte bygg i Norge, med kanaler og annet til teknikken. Han skjøttet arbeidet veldig bra og styrte prosjektet i land uten for store overskridelser. På den siste tiden som yrkesaktiv var han takstmann. Han har dessuten oppfunnet ulike pusstyper og er en fagmann av store dimensjoner. Min far var langt mer av en fagmann enn meg.

– Din mor, som døde for et par år siden, har jeg forstått representerte en annen side av livet ditt?

– Hun var et følelsesmenneske og åndelig opptatt. Men min far var for så vidt også det, han var frimurer store deler av sitt liv. Men min mor var mer direkte opptatt av metafysikk og religion. Hun hadde sterk intuisjon, men det går igjen tilbake til hennes far som hadde en mystisk opplevelse.

Jeg husker da jeg var 8 år. Det var ennå mens vi bodde på Majorstua, hvor vi ble frem til jeg ble ti år gammel. Jeg kom inn i stua hos min morfar som satt i gyngestolen og leste i Bibelen, som han brukte å gjøre. Han la den bort, idet jeg krabbet opp i fanget hans. Nå husker jeg ikke lenger rekkefølgen på det som skjedde, men på et eller annet tidspunkt, før jeg gikk ut av rom-

met igjen, så sa han, idet han så meg rett inn i øynene: Du skjønner det, Jesus er virkelig. Jesus er virkelig! Det brant seg inn i meg. Han var det mennesket jeg fikk mest kjærlighet av.

– Og hvor lenge levde han?

– Til jeg var 12 år. Han døde i 1956. Men det utsagnet forble liksom alltid i meg: bestefar mente det. Da må det være tilfelle. Jeg trodde helt klart på det som barn. Jeg hadde en tillit til at det han sa var riktig. Og forsåvidt har jeg alltid tenkt på meg selv som en slags kristen etter det.

Min bestefars grandonkel var også opptatt av mystikk. Han var kirketjener i Flatbygdene et sted, snakket åpent om Schwedenborg og Darwin – og om moderne utdanning. Så ble han kastet ut av kirken og begynte å arbeide som skolelærer. Det gikk heller ikke bra. Han hadde meninger som ikke ble godtatt. Jeg tenker av og til på ham og kjenner meg igjen i ham. Jeg har arvet en snadde med sølvlokk og en salmebok med notater etter ham. Jeg har hørt om ham fra jeg var liten og har alltid hatt en fornemmelse av at han både var en kjødelig og en åndelig slektning.

Krise og forberedelser til livets middagshøyde

– Du rutsjet inn i en eksistensiell og alvorlig krise da du var i 20-årene, som du blant annet har omtalt i et intervju med Alternativt nettverk. Tror du den på noen måte korresponderte med de erfaringene dine slektninger har gjort?

– Jeg tenkte jo ikke på det da.

– Men hvis du ser på det nå?

– Det jeg tenkte kort etter krisen, for jeg satt igjen med et spørsmål etter den opplevelsen som jeg ikke fikk svar på, og det er et sånt spørsmål som mystikerne aldri får svar på, det tilhører ikke mysteriet – det tilhører her og nå:

Hvorfor hadde jeg denne opplevelsen, som førte meg ut av krisen, mens andre ikke har den? Er det noen forutsetninger for en slik opplevelse? Hvem blir besøkt av nåden?

For nåden virket jo. Den kom til syne etter at jeg kollapset, nærmest som en slags respons på at jeg så og si var død, var tom og hadde gitt opp, stod uten svar og var hjelpeløs, slik du blir det når du går gjennom en tømming. Og tømmingen, som en følge av krisen, ble for meg lik en dødsopplevelse i livet. Senere har jeg sett at det stemmer med en kristen forståelse av døden. Og når denne opplevelsen endte

med åpenbaringen av et lys, som, hva skal jeg si, antok en menneskeskikkelse, den liknet ikke på et menneske, den så ikke ut som et menneske, men den hadde høyden og størrelsen av et menneske, da tenkte jeg at det var en engel eller en kvinne, at det var noe kvinnelig ved det. I mytologien står det kvinnelige for det åpne og mottagelige. Tømmingen blir en åpning. Det har jeg forstått senere, men den umiddelbare opplevelsen den gang gikk på det feminine, at nåden ikke bare er et lys, men også kunnskap og medfølelse.

Hadde det vært en tilskuer der, da hadde kanskje han eller hun også sett et lys i rommet. Jeg kjenner mennesker som har hatt lysopplevelser bevitnet av

andres nærvær, men det har ikke hatt noen virkning på vitnene. Jeg tror virksomheten er bundet til det subjektet som er engasjert i opplevelsen, selv om lyset manifesterer seg i verden. Virkningen er subjektbundet.

Jeg stilte meg altså det spørsmålet: Hva var årsaken til at dette skjedde meg? Hvorfor ble jeg ikke gal som jeg trodde jeg skulle bli? Da det var helt på tampen, så trodde jeg at jeg ville bli det: Nå er det ikke noe mer, nå må jeg kaste meg utfor. Blir jeg gal, så blir jeg gal, men dette er ikke noe sted å være. Dette må være verre enn alt annet. Det var som å dø. Men så kom lysopplevelsen. Hvorfor skjedde dette? Hvorfor ble jeg reddet?

Jeg tenkte at det hadde med min bestefar å gjøre, at kjernen av min sjel var berørt gjennom én som hadde elsket meg, som hadde nedlagt en stemme i meg. En stemme som ganske enkelt sa at noe er sant – nemlig Kristus.

Jeg hadde alltid trodd ham. I årenes løp hadde jeg gått gjennom mange opprør i forhold til mine foreldre, kultur, tradisjoner, samfunnet og andre autoriteter, men jeg hadde aldri gjort opprør mot min bestefar.s utsagn.

– På sett og vis opplevde du deg altså ensom?

– Ja, gjennom ytre omstendigheter isolerte jeg meg. Omstendighetene er ikke så viktige, men jeg ble drevet inn i et spørsmål med hensyn til hva som var forskjellen på det mitt eget hjerte representerte og hva fornuft, kultur og samfunn forventet.

Jeg fikk hjerte og samfunn, hode og hjerte mot hverandre som *en* motsetning. Den ene delen vil at du skal reagere sånn og slik, og godtar ikke den andre. Krisen gikk til bunns i meg og rev meg i filler. Jeg fikk ikke noe svar. Det endte med en skikkelse som tydelig har sin metafor i Demiurgen. En mørk skikkelse herjet med meg og ga uttrykk for at den på et eller annet vis eide meg og skulle ta knekken på meg. Jeg hørte en stemme og så vesenets tilstedeværelse i rommet.

Blant annet sa dette vesenet følgende: «Det er en feil i deg».

Det var et aspekt av en indre dialog. Senere opplevde jeg dette interessant i forhold til gnostisk tanke-

gods. Vesenet sa ikke bare:

«Det er en feil i deg», men også: «den vil aldri bli borte».

Det var det verste jeg kunne høre på det tidspunktet. Huhh ..., fra da av var det bare denne feilen.

– Det kom vel av at du bevissthetsmessig var bundet opp inne i dette punktet. Men forståelsen av det? Fikk det en kreativ forløsning?

– Det tok tid før jeg begynte å reflektere over forløsningen. Først var jeg bare euforisk, ekstatisk, løp rundt og var betatt og syntes alt var fantastisk. Alle problemer som hadde vært knyttet til de ytre omstendighetene var fullstendig borte. Det var en absolutt ny start. Ingenting heftet ved denne tilstanden.

Men så begynte jeg å tenke: Hva er dette for noe rart? Jeg analyserte og psykologiserte frem og tilbake, men kom til den ufravelige konklusjon at dette var større enn meg.

Jeg hadde levd i en enklave, i en parentes innenfor en parentes. Men disse parentesene eksisterte kun innenfor mitt eget sinn. De var bygget av slike halvvesener som den mørke skikkelsen jeg hadde møtt. Parentesene ble fjernet av lysopplevelsen, som tydeligvis hadde makt til å gjøre det, uavhengig av min egen vilje.

– Men hva med det praktiske livet?

Jan Valentin Sæther: Into the great wide open, 1996. Olje på lerret. (Original i farger.)

– Ja, jeg skulle jo også leve et normalt liv. Jeg la «det der» på hyllen og ble maler og kun maler i mange år. Så hadde jeg igjen en krise på slutten av syttitallet. Jeg satt på stranden i Los Angeles en natt og var fortvilet. Jeg var nyskilt, fattig og på bunnen. – Et stjerneskudd for over himmelen og i det øyeblikket tentes minnet om lyset. Alle problemene ble øyeblikkelig borte atter en gang. Dette var jo mildt sagt forbausende og umiddelbart tenkte jeg at nå må jeg engasjere meg i *dette*. Jeg tenkte at jeg må gå og finne ut hvor jeg kan tjene Gralen. Jeg hadde leste om gralen – så derfor det uttrykket. Jeg spurte en venn som assisterte meg på atelieret:

Hvordan ville du gå frem om du skulle lete etter Gralen i Los Angeles?

Han hadde bodd lenge i byen og var opptatt av Jung. Vi hadde ofte pratet om metafysikk og slike ting som Jung omtaler.

«Tja», sa han, «det er noen gamle menn oppe i Los Feliz, øst for Hollywood, i Philosophical research society. Der holdes det foredrag og slikt.»

Jeg dro dit neste søndag. Og ganske riktig, der satt det en eldre, staselig herre som het Manly Palmer Hall. En formidabel skikkelse. Han har skrevet en rekke bøker og har bl.a. laget et praktverk som heter *Encyclopedia of Freemasons, the Cabala*, osv. Han var en utrolig produktiv mann. Han hadde reist mye og kjente åndelige ledere fra alle verdensdeler, hadde fotografisk hukommelse og holdt foredrag opptil to timer uten manuskript og også uten å bevege på det store legemet. Under foredragene siterte han rikelig og nøyaktig fra ulike verk etter hukommelsen. Fire søndager fulgte jeg hans foredrag, men tok meg hele tiden i å tenke at jeg jo skulle gjøre noe. Mine intensjoner gikk på at jeg skulle handle og være virksom, i tillegg til å lytte. Etter et av foredragene så jeg en oppslagstavle i foajeen og registrerte informasjon om en kommende foredragsrekke. Den skulle handle om «Mystikkens århundre», 1300-tallet og holdes av Roger Weir. Serien inkluderte et foredrag om Parsifal og gralen. Jeg hadde nå fulgt med en stund, og etter foredraget om Parsifal gikk jeg opp til Mr. Weir. Vi var blitt kjent, og jeg spurte ham kort og godt: «Hvordan tjener man Gralen i Los Angeles?»

«Ja, det er en venn av meg på Hollywood Boulevard», svarte han, som heter Stephan Hoeller. «That's the real thing».

Neste søndag gikk jeg dit og følte meg øyeblikkelig hjemme.

Dermed begynte jeg på nytt å reflektere over hva som egentlig hadde skjedd i 1968. Gjennom Stephan Hoeller fikk jeg tilgang til den gnostiske myten. Gjennom den fikk jeg reflektert tilbake en opplevelse av mine problematiske erfaringer i mytisk form. Da passet jo denne mørke skikkelsen jeg hadde erfaring med ganske godt sammen med Demiurgen i det mytiske mønsteret. Tydeligere enn det tror jeg ikke en slik antagonist som den mørke skikkelsen er forklart i vestlig mytologi og religion.

– *Du har skildret erfaringen du bygger på. Da vil jeg samtidig benytte anledningen til å spørre deg om det er en slags suksesjon i denne erfaringen og i de innsiktene den har avleiret? Er de blitt fortettet, utdypet og forsterket med årene?*

– Jeg begynte å forstå at min krise- og forløsnings-erfaring utgjorde mer enn bare denne lysopplevelsen. Ved mytens hjelp begynte jeg å bli i stand til å differensiere hva lysopplevelsen den gang rommet. Jeg innså nå at den hadde bestått av sekvenser. Krisen hadde i første omgang fremtrådt i forlengelse av en kollisjon med samfunnet, med fedrene, tradisjonen osv. Videre så jeg i studiene etterpå og integreringen av myten i min egen psyke, som var en del av disiplinen og erkjennelsen, at det var denne uløste konflikten med samfunnet som hadde produsert en antinomi – én lov som står i motsetning til en annen lov. For mot-loven var en ny justis, hjertets tvil på tingenes tilstand og en reorientering mot sjelens rett til sin egen stemme. Som en tredje sekvens trådte Demiurgen frem. Det kom som en hærs-kare for å felle en tviler, for å tette igjen der hjertet hadde blødd frem en åpning til en annen verden. Han, det, var hele tyngden av kulturens blinde fortid, det usynlige krav om underkastelse og arkitekten av skammens skrog. I fjerde sekvens hadde han/det invadert tanken og okkupert sinnet med sine «outsider»-anklager, og et evinnelig gnål i mangfoldige ti-

mer om denne uheldelige feilen som jeg bar i meg. Mindre enn perfekt skulle det vise seg, og uforberedt, kunne jeg ikke stå i mot det absolutte hatet fra denne mørke tronen, en het stemme i et kaldt mørke. Den femte fasen var utmattelsen. Han/det brukte min utmattelse i denne antinomiens spenningsfelt til å vise seg i sin nådeløshet. En vegg av fryktens muligheter omsluttet meg. Sjette fase ble et vendepunkt, for det fortonet seg som om eneste utvei var å gi opp. I det jeg var villig til å dø, bli gal, – tenkte jeg den siste tanken: «nå slukner jeg og faller». Men i stedet for å falle, skjedde det utrolige. Lyset seiret. Lyset viste tilgivelsens uforklarlige tålmod. Lyset helbredet, lyset inngav gnosis og var nåde. Lyset var og er og skal komme. Det var soleklart. Det var også den syvende sekvens i forløsningens narrativ. Tømmingen er mysteriet! Det kan vi se overalt, i alle mystikkens annaler og tradisjoner. Det er tømmingen som er det fornyende. Kirkens moral-vrøvl og dogmer eller New-age produkter og healing har ingen ting å tilføye i så måte. Det er greit nok at noen trenger leveregler og at krystaller healer auraen din, og det er hyggelig at noen lager gode lukter og gjør deilige massasjer. Det har bare ikke noe med mystikken å gjøre. Ingenting. Dermed basta.

Kunsten og det religiøse

– *Ok. La oss ta spranget over til kunstfeltet og spørsmålet om hvordan dette har fått innflytelse på deg som kunstner?*

– Det er ikke noen grei sak å svare på. I det øyeblikket jeg skjønnte at det var en riktig konsekvens for meg å bli ordinert, forstod jeg også at de to rollene, kunstner og prest, sosialt sett er helt håpløse partnere. Gjerne godtar vi en religiøs kunstner eller en amatør-malende prest, men begge deler samtidig – nei! De er som to masker på hver sin ende av magnetstaven. Å prøve å få dem til å komme sammen – uten å velge den ene eller den andre ... det har vært en sorg og en hodepine. Jeg kan telle på mindre enn en hånd hvor mange som ikke har unngått den ene eller den andre.

Det sier vel også noe om at min kunstproduksjon ikke er direkte relaterbar til spesifikt gnostiske temaer. En prest skal ikke være en kunstner. Kunstnerrollen

vekker andre forventninger hos folk flest enn det som forventes av presterollen. Kunstneryrket er som en skyggepilot. Det er et arbeid som går ut på å være en som farer inn i skyggene og så kommer ut igjen med et eller annet, bretter ut noe som det er tabuer mot å presentere. Kunstneren kan tråkke noen på tærne eller skape ny estetikk. Han kan forvalte noe, men også samtidig velte massevis av bautaer. En prest forventes å stå for tradisjon, å stå nettopp ved disse bautaene. Det er to vidt forskjellige roller. Å møte folks reaksjoner på dette har vært tungt og slitsomt til tider, men jeg har jo ikke hatt noe valg. Som sagt, i utgangspunktet er ikke min kunstproduksjon direkte underlagt noen form for gnostisk formalisme. Noe slikt finnes ikke. Jeg hadde malt i mange år, før jeg hadde den opplevelsen. Som nevnt malte jeg ennå i flere år før den kom tilbake til meg i form av en metafor som et stjerneskudd over Stillehavet frembrakte. Det skulle bare gnisten til. Jeg var overmoden for en ny innsikt i min egen situasjon.

Uansett, å leve med mytenes poetikk gjorde at denne poetikken etter hvert oppklarte mønstre i meg, mytiske mønstre som jeg selv er vevet av. Jeg forventet vel egentlig at noe ville skje, selv om jeg ikke visste hva som var forestående. Fra min side var det ikke et forsøk på å tvinge frem noe, og i ettertid iakttok jeg også hvordan den nevnte prosessen kom til å influere på min kunstneriske utvikling. Jeg jobbet allerede innenfor et kunstnerisk språk. Så dukket det altså opp emner mens jeg satt på stranden ... Dermed begynte det også å skje ting med bildene mine. Det var helt ureflektert fra min side, men som nevnt iakttok jeg det mer som et vitne litt i ettertid. Jeg så for eksempel at: Her kommer det inn noe den veien, og noe annet kommer inn fra den siden. Her kommer det opp derfra og her sitter det i meg som om noe liksom har hugget seg fast.

Etter hvert har jeg innsett at det er i bildene mine det kan finnes en slags integrering. Mitt gnostiske ståsted er mer radikalt enn mitt kunstprosjekt så langt, eller inntil nylig.

– *Hvordan tok det seg ut i praksis? Og hvordan tok omverdenen/offentligheten opp et slikt eksperiment?*

– Dette var jo først og fremst noe som forundret meg. Det begynte i tilbakeblikk, like før eller samtidig

med at gralssagnet begynte å vekke undring og lengsler i meg. Det var noe der, – i Wolfram Von Eschenbachs *Parsifal*, en beskrivelse som sa meg: «Her er nærværet av en egen erfaring, dette er sant». Og de bildene som samtidig dukket opp var de mest originale i min produksjon inntil da.

– Du hadde en kunstnerisk anerkjennelse som gjorde at du solgte?

– Nei, jeg hadde ikke noen anerkjennelse. I Norge hadde jeg hatt det til en viss grad, – ikke i California. Lenge var jeg så godt som usynlig der som utstiller, men drev allikevel en skole, enten sammen med andre eller for meg selv.

– Du og din kone?

– I første omgang sammen med noen kollegaer. Vi underviste i figurasjon på en tid hvor det var så godt som tabu å undervise i dette. Det var et fullstendig fravær av den type undervisning på de store institusjonene på 70- og 80-tallet, bortsett fra noen gamle insti-

tusjoner på østkysten. Det har endret seg noe nå.

Så dukket altså «det nye» også opp i bildene mine – i form av motiver som kom til meg. Merkelig nok hadde de en eller annen måte å si fra på når de kom og de ble heller ikke borte. Senere har de aldri forsvunnet. De er like friske i dag som første gang de meldte seg. Alle er de liksom det originale bildet, slik det kom. Ikke slik det ble tenkt, men slik det ble gitt. Jeg får stadig fornemmelsen av at bilder blir gitt.

– Før de blir malt?

– Ja, de blir gitt før de blir malt. Bildet kommer som en gave.

– Som tidligere tiders komponister, som også mente at de hørte musikken og deretter skrev den ned?

– Ja, slik som det var i den gamle platonske tradisjonen. For det er jo slik det er. I alle fall ser det ut til å fungere slik for meg. Det er visst mange som har det sånn. Det er heller ikke noe unikt for fortiden at det kreative gjennombruddet kommer ramlende.

Jan Valentin Sæther: Hermeneutisk boks, 2003.
Blandende materialer (Bibel, bånd, bivoks, tre, maling).

Langsamt har jeg blitt mer og mer opptatt av en gnostisk diagnose på verden. En slik diagnose er kongruent med det jeg selv ser og det jeg selv ønsker å omsette og målbare i det offentlige rom.

– Var det slik at den samme problematikken som du tidligere hadde vært inne i som en allmennmenneskelig og mer religiøs livsproblematikk, nå også viste seg som utfordring i din kunstneriske karriere?

– Tja, det var en morgen i –92 det særlig slo ned. Jeg satt og så på alle bildene som var stilt opp kvelden før. Hvor jeg hadde stilt bildene opp, husket jeg ikke, men plutselig stod det helt klart for meg: «Nå er den som har malt disse bildene død!» Mange av dem var fortsatt ikke ferdige, og jeg visste at jeg måtte avslutte det ene verket for en «avdød slektning». Men det tok tid.

Nå er jeg omsider i gang med andre ting som jeg føler meg mer forbundet med.

Med årene er det noe som har fortettet seg. Det er vel som et liv med musikk. Kjennskapen til det gnostiske univers har åpnet for en dypere forståelse av opplevelsen og gitt meg et nytt forhold til mitt eget subjekt.

Men så var det dette med suksesjon.

– Ja, og sammen med spørsmålet om suksesjon vil jeg også spørre deg om sannhetsgehalten og det metodiske ved den gnostiske veien. Rudolf Steiner betegnet den antroposofiske veien som en vei til gnosis. Her i Norge diskuteres det i antroposofiske kretser om den veien Rudolf Steiner har beskrevet også kan betraktes som en mulig vitenskaplig metode. Er den allment forståelig, spør man. Kan den betraktes som etterprøvbar? Er den verifiserbar? Lar den seg bekrefte? Kan du se noen paralleller til denne diskusjonen i ditt prosjekt?

– Jeg kan si noe om den gnostiske myten og hvordan den står i forhold til det moderne menneskets situasjon. De temaene vi støter på der dukker ofte opp i populærkulturen, men også i det Jon Fosse kaller «den gode litteraturen». Men om den gnostiske veien kan betraktes som vitenskap fremstår for meg som et heller tvilsomt spørsmål. Da burde det indre mysteriet i subjektets radikale møte med tomheten/fylden la seg reproduseres i et kontrollert forsøk, uten at subjekt er orientert på forhånd. Jeg mener at disse forsøkene på å bruke kvasivitenskapelige språkformler, slik som mange healere og okkultistguruer gjør, er fascistiske forsøk på å mobbe seg inn i og fryse tankeformene rundt deres egne, store, komplekse, åndelige systemer og ordner av vesener og usynlige krefter. Dette er systemer som ble avlet i det samme forskerbildet som de store vitenskapelige systembyggerne på 1800-tallet. Jeg mener at nå, i det 21. århundret, er det tømningens mysterium som teller. Fri og bevare oss fra okkultismens systemmestere. Jeg mener den åndelige uniform er fascistisk. Det er ikke en slikt type arbeid verken Buddha eller Jesus har nedlagt. De som har forsøkt seg på store systemer har ikke lyktes med å få det inn i offentlig eie og i forståelige former. Snarere er det kunsten som ligner. Harold Bloom argumenter for en gnostisk klangverden i mye av det viktigste i vestlig litteraturhistorie. Nei, denne veien går fåfengt gjennom laboratoriet. Der vil den bare bli en morbid og patologisk disiplin. I populærkulturens underholdningsmies temaene fra denne «veien» like uklart antydnet som de er sterkt avsporende, i den forstand at filmens format ikke kan mestre troverdighet i sin fremstilling

av drømmesekvenser eller åndelige fenomener. Men kan vi ikke snakke om suksesjonen? Du kan trene deg til å høre Logos og se Kristus, men det er nesten umulig alene. Tidligere ble det lagt vekt på overlevering, slik at kunnskapsnivået ble vedlikeholdt og videreutviklet, på samme måte som tilfellet var i håndverks-tradisjoner. Det ble gjennomført både teoretisk og praktisk. I den postindustrielle tidsalder er det fjernt for oss hvorfor suksesjon er nødvendig når en kan være en nerd og være mest kunnskapsrik av alle. For meg blir det nødvendig med det fulle nærvær for å målbare visdom. Bare i nærværet og i det riktige øyeblikket blir visdommen befridd fra det banale. Og jeg mener at jeg står inne i en overlevering og en tradisjonell suksesjon gjennom min morfar, min mor, Tor Kaare Kvaal, Roger Weir og Stephan Hoeller. Det later til at ånden berører der den vil berøre. Hvorfor den berører meg, kan jeg imidlertid ikke svare tilfredsstillende på.

– Ja, og det spørsmålet meldte seg ganske tidlig, ikke sant?

– Jo, det var der med en gang, en uke etter den avgjørende opplevelsen i 26-årsalderen.

– Og det er vel spørsmålet om det individuelle, om den egne skjebnen. Hva er det som ligger til grunn for den? Hva er forutsetningene for min skjebne? Du har forsåvidt vært inne på det. Og det er vel noe vesentlig der?

– Jeg ble jo religiøs av det. Plutselig var jeg midt inne i en praksis, en lærlingeprosess. Jeg gikk i kirken hver søndag, etter hvert ble jeg mer og mer engasjert i praksisen og det som ble tilbudt. Veien til alteret og det å delta var ikke sperret av boklig skolering og eksamen. Det var en praktisk livsvei. Det var ikke et seminar. Alteret sto der. Det var et nattverdsbord vi ble invitert til. Det sto ikke noe foran som hindret en i å komme og delta. Stephan Hoellers geni bestod i at han åpnet opp og samlet mange selvstendige individer til å delta i en kommunion som hadde og også har en dyp resonans i forhold til det Kristne mysteriet. Det handlet om deltakelse. «Her gjør vi dette og så ser vi hva som skjer.» Jeg befant meg i en praksis som gikk ut på at man gjør ting gjentakende. Messen i seg selv er en meditasjon. Den er helt på høyde med asiatiske

praksiser. I kommunionen er det mulig å komme på innsiden av messen.

– *Messen er en tekst?*

– Ja, det er ikke så veldig forskjellig fra hvordan en buddhist praktiserer i Tibet. Man okkuperer hendene, luktesansen og synet med mandalaer. Alle sansene blir engasjert i en eller annen praksis som underlegger den åndelige fremdriften en repeterende deklamasjon av tekster. Noe lignende foregår i en messe når mengden av tilstedeværende ikke blir for stor. Alteret er nær. Og da viser det seg at dette er det samme rommet som meditasjonen tilbyr. Det bereder et engasjement som gjør at du får kroppen med, du får lukten med, du får øynene med – alt – det blir ingen distraksjon. Hele tiden kommer vi tilbake til teksten. Ti år kan gå og plutselig får en setning deg til å tenke: Oj, har jeg sett den før? Den har jo vært der hele tiden, det vet jeg, men nå står den der som ny.

Jeg lever med dette. Messen er en våkenhetspraksis, et våkenhetens teater. På den måten blir jeg konfirmerert gang på gang. Den blir den lille tømningen, symbolet på den store tømningen i døden.

Og da tror jeg vi er ved kjernen i det neste spørsmålet. Gnosis er rett og slett en dødsopplevelse. Alle vil komme til den, alle som dør uten å forgå i frykt, og kanskje vil de også være alene igjen med gnosen¹. Kristus er denne gnosen. Hvis vi tenker oss det slik i stedet for at han er Guds sønn eller at han representerer en oldtidsmyte som vi ikke lenger skjønner noe av og har gjort til noe helt annet enn den opprinnelig var, så vil vi kanskje se at han var en gnostiker. Han vet hvor vi skal, han forteller oss det, han er en mann av erfaring. Guds sønn er ikke lenger en oldtidsmyte. Kristus som gnosen er den vi kan reise gjennom dødsopplevelsen med. Han er det lysmennesket vi blir i døden, og da er alt annet sluttet, alt annet er over, borte, ferdig. Alt er renset. Det er bare han igjen. Så kommer en oppstandelse. Den sier gnostikerne, og kanskje også Rudolf Steiner, at man kan erfare mens man er i live. Gnosen er bare interessant hvis den tilkommer mennesket

som et mysterium i livet. Om ikke det er tilfellet, kan vi ikke vite noe om den. De ortodokse sa i sin tid at man ikke kunne vite noe om hva som er etter døden. Men det var jo nettopp det Jesus visste. Hvordan kan vi fornekte dette, når fokuset på hans lære nettopp innebærer at han skal ta fra oss døden og gjøre den til noe annet. Også Paulus hadde opplevd dette, da han sa at han gikk ned i graven med Kristus. Men Paulus var jo ikke død, han skrev jo brev etterpå. Hva slags død var

Abraxas, motsetningenes sammenfall; lys og mørke – paradoksenes mester, et menneske med kosmisk bevissthet og visdom om de dyriske kreftene.

det han opplevde og hvorfor kalte han det døden? Hvorfor ikke mysteriet eller deilighetens åpenbaring eller noe slikt? Men det var døden! Den som går gjennom den opplevelsen vil helt til slutt være et lys som ingenting kan ødelegge. Det er tilgjengelig for alle mennesker. Alle mennesker har mulighet til å oppleve det i døden, men det er selvfølgelig en sperre der, en frykt, ja, flere ting. Det kan være skjulte ting fra barndom og lokalitet som har ført til en fortrenkning av at vi er delt.

Jesus som Buddha og andre brakte dette inn i språkets verden. Jesus var på en måte den første som gjorde det til et tilgjengelig mysterium. Tidligere tilhørte mysteriet medlemmene i forskjellige kulturer, det tilhørte

konger og faraoer. Det var et mysterium der. Men Jesus begikk en revolusjon som fortsatt gjør oss himmel-falne. Vi har aldri visst helt hva vi skal gjøre med det. I middelalderen brant de folk som snakket slik som vi nå gjør.

Allikevel tror jeg det er riktig, som Steiner sier at dette er et mysterium som tilhører vår tid. Det er vel ingen tidsepoke som har satt seg fore på alle mulige områder å komme nærmere inn på klingen av spørsmål omkring det onde. Og som det også vises i videospill, så antar det onde de mest monumentale former underholdning og kunst noen gang har fremstilt. Vi er faktisk meget opptatt av å løse dødens problem så vel som det ondes problem. På oppdrag fra vitenskapen prøver teknologien å få død og ondskap til å forsvinne med våpen og medisiner, mens andre ønsker at vi skal oppdage andre virkeligheter som kan sende oss grå menn i flygende tallerkener til unnsetning.

Alle disse genrene setter en slags bevisstgjøring av

individet på dagsordenen. Gjennom en likeverdsoppfatning ønsket den humanistiske tradisjon å løfte frem forståelse av hvem vi er.

Uansett premisser og løfter, ser man stort på det er mennesket et enslig individ som står nakent overfor opplevelsen av døden, og den kommer oss nærmere og nærmere – Døden i form av en problemstilling.

– *Døden i form av ...?*

– Ja, i form av en problemstilling. Dødsleirene, terror, miljøspørsmålene, atombomben, fuglevirus, katastrofene og den store fellesdøden. Fokuset på trygghet. Vi er klar over at det er midd i madrassen – og at alt tærer på oss. De gamle mytene tærer på oss. Alt kommer så vi aner at det er slutten på noe.

– *Så enkelt er det altså?*

– Det eksistensielle spørsmål farer gjennom rommet hele tiden og kolliderer med folk, selv om de ikke ønsker det. De vil ikke ha det. Men spørsmålet kan ikke skyves bort. I middelalderen ble dette spørsmålet absorbert av tidens tro. Nå setter vi større krav til erfaring. Vi er blitt kritiske. Vi vil ha helhet.

– *Ja, ja.*

– Vi er i ferd med å bli åndsmennesker, men det er ikke så klart når men ser seg rundt. Det ser jo ikke sånn ut. Allikevel, i et stort historisk perspektiv er det en differensiering og en bevissthet som er i vekst, og den har aldri vært så ansporende og tilgjengelig som den er i dag.

«Du skal forlate din far og din mor», eller «du skal hate din far og din mor», slik har det blitt. Vi antar at dette er et originalt utsagn fra Jesus, ellers hadde det neppe stått i Det nye Testamentet. Det er en grunn til at det må være med. Han har sagt det. Men hva betyr det?

Vår lutherske, reformerte kirke er ikke særlig glad i å bruke sitatet. Vi hører det sjelden referert hvis vi er i kirken på en søndag.

– *Kanskje heller Moseloven?*

– Ja, helst noe fra Det gamle testamente. Men hva mente han med det?

Han kan jo ikke ha ment at vi skal hate, yte et slags moderne hat mot vår mor og far. Det er riktignok

mange som gjør det, men de kommer jo allikevel ikke noen vei.

Det handler mer om fedrereligionen i videste forstand. Tidligere handlet det jo om tro på totemen, tro på fedrene, de som har gått foran, de som er i himmelen, de man snakker med i drømmeverdenen osv. Grunnlaget for hele myteverdenen ligger jo i at de døde involverer seg. Vi får et forhold til disse kreftene og dette går helt tilbake til sjamanene.

På den andre siden av den terskelen opererer myteverdenens skikkelser, og det er helst våre forfedre, de som har gått foran. Til og med i moderne utsagn fra nær-døden-opplevelser, så er det familiemedlemmer som møter den døende i eller etter tunnelen av lys.

Men det Jesus sa, slik jeg forstår det, handler om en kollisjon med sinnet, med tradisjonen og fornuften og medfører behov for en radikal reorientering. Disse miljø- og tradisjonsbetingede sjelekreftene vil ikke at jeg skal ha den ekte kjærlighetsopplevelsen. Det ligger i tradisjonen. Disse krever at jeg skyver kjærlighetsopplevelsen bort.

Som Buddha også gjorde, adresserte Jesus en overgang i måten å forstå dette komplekset på. Implisitt i utsagnet hans ligger: Nå kommer Det nye Testamentet!

Men denne overgangen og den nye veien har en forutsetning. Den innebærer at individet må finne ut hvordan det blir bundet opp i sitt forhold til tradisjon og foreldre. Den har en psykologisk dimensjon og følgelig sa han også: Du må gjennom en fase hvor du kanskje hater dine foreldre, men du må uansett ta et oppgjør med fedrenes skikker for å finne deg selv.

Derfor er det nærliggende å spørre seg om hva det var for slags tid, hva var det for slags kunnskap og hva var det for slags gnosis som brøt igjennom på Jesu tid? Han gjorde sin fremstilling til noe som angår alle individer. Han pekte på nødvendigheten av at det er et subjekt involvert, nødvendigheten av å skille autoritetene fra ånden.

Men det er et historisk problem med Jesus. Kjærligheten var det sentrale i hans budskap, men du kan ikke gjennomføre kjærlighet med autoritet. Du kan heller

ikke sonde deg tilfredsstillende i kjærlighetens tereng uten å gjennomskue autoritetene. Og i en reorientering handler det om å gjennomskue autoritetene. Du må ikke falle inn under autoritetenes ønsker. For hva er disse autoritetene? Gnostisismen er veldig opptatt av denne problemstillingen. Apropos Steiners oppfatning av vår tid som en vei til gnosis, så er det i denne sammenheng interessant å se at vår tid er i ferd med å etablere en større bevissthet om og flere fora for overvåkning i forhold til autoriteter enn noen gang før.

Riktignok går mange i baret på reklame og valgflesk, men allikevel har vi etablert et nytt nivå i mistenkeligjøring og kritikk av autoriteter. Det skal være rom for kritikk av autoritetene. Dette er noe helt nytt.

Fundamentalistene kan holde på med sin gammeltestamentlige og autoritetstro familiepolitikk, og det kan de attpå til gjøre uten å få kritikk av teologer eller andre på universitetene. Det synes jeg er merkelig. Hva er det egentlig de holder på med? De kaller det for kristendom, men det er en ganske annen religion. De bedriver en fryktens religion og sender oss tilbake til middelalderen igjen.

I alle fall: Gnosen handler om å bli konfrontert med hvem og hva du er, og det er ikke småtteri det mennesket som adresseres på denne måten.

Jeg vil tro at Rudolf Steiner også var klar over dette. Han kjente vel til gnostisismen fra sin egen tid. Man hadde aldri visst så mye om gnostisismen som da. Ikke engang i oldkirken visste de særlig mye. Det var bare noen få som visste. På Steiners tid ble man for første gang konfrontert med utgivelse av gnostiske skrifter. Da ble de tilgjengelige for offentligheten. Før hadde de jo vært hermetiske, vært begravet i Egypt, hadde ligget i et kloster. De skriftene vi har i dag var kanskje en samling etter ørkenfedrene som levde avsondret fra livet i byene. Men så, på Steiners tid ble plutselig noe tilgjengelige.

– Ja, det må jo ha vært et aktuelt begrep. I Det teosofiske selskapet i Tyskland hadde de et tidsskrift på den tiden som bar det klingende navnet «Lucifer-Gnosis».

– Men det meste av litteraturen ble funnet 50 år se-

ner, på 1940-tallet, og da var jo Steiner død. Men hans radikale skritt, overgangen fra det tradisjons- og autoritetsbundne Teosofiske selskapet til grunnleggelsen av den antroposofiske bevegelsen og Antroposofisk selskap, tyder jo på at Rudolf Steiner må ha skjønnet det gnoseren handler om, dette at det må finne sted en tilknytning til mennesket, dette med subjektet. Kierkegaard hadde jo uttalt det hundre år tidligere: «Gud er et subjekt».

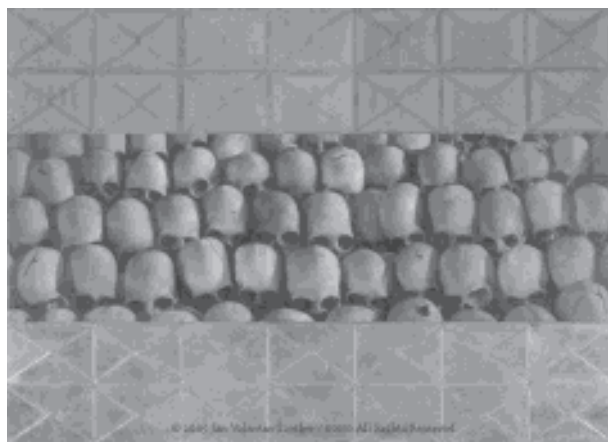
– Det eksistensialistiske aspektet ved antroposofien er nok temmelig vesentlig.

– Ja, visst. Det vil jeg tro.

Døden som mysterieforståelse

– Er det mulig å si noe mer ut fra tradisjonen om forholdet mellom åpenbaring og metode som veier til gnosis? Jeg har allerede spurt deg om den gnostiske innsikten forutsetter spontane åpenbaringer!

– Joseph Campbell, mytologen, skriver i boken *Kreativ mytologi* at mysteriene gir innvielser i gradert form. Du får dem uten den faren som ligger der når mysteriet kommer som et spontant gjennombrudd inn i individets psyke, uten at individet har gått igjennom de nødvendige forberedelsene. Diverse kilder fra fortiden advarer mot uautoriserte himmelreiser og dis-

Jan Valentin Sæther. Ikke dekk til, 2004. Konvolutter, voks, stål, oljemaling. (Original i farger.)

se advarslene går sikkert helt tilbake til shamanenes praksis med guidede reiser. På Jesu egen tid var det nettopp eldgamle elementer av shamanistisk praksis det ble advart mot. Vi kan se konturene av dette i Markusevangeliet med åndeutdrivelser i demoners navn, og de himmelreisene som antydes å ha vært en dåpspraksis i et såkalt hemmelige Markusevangelium². Dette er vers som skal ha tilhørt en hemmelig slutt del til Markusevangeliet. Det fremkommer i en kopi av et brev som skal være skrevet av selveste Klement av Alexandria. Denne berømte og lærde biskop og tidlige kirkefader bekrefter i brevet at dette var ekte tilleggsvers for de innviede. Kopien ble funnet av filologen Morton Smith i permen på en bok i Mar Saba klosteret i Palestina. Teksten er satt under tvil fra mange hold, men har også tålt flere kritiske analyser og sammenligninger av språklige nyanser fra kjente tekster av Klemens. Vi kan spekulere uten å ta helt av. Jesus tok sine disipler med på private himmelreiser, og, som det står, «naken under et hvitt klede».

Dermed kan det tyde på at de tidligste kristne innføringene hadde en, om ikke gnostisk, så i alle fall en sterk proto-gnostisk karakter, og at Jesus var en bærer og en spredder av Gnosis. Noen mener at gnostiske innvielser bare kan være spontane, og at en viss type har kjennetegn som gjør dem beslektet med den gnostiske teksttradisjon. Jeg er av den mening at «spontane» innvielser ikke forekommer så mye som det er blitt oss fortalt. Tiden må være inne, øksen må allerede ligge ved roten, for å si det sånn. På innsiden er tiden overmoden. Det er derfor mysterieskolene kunne fungere like bra som de såkalt spontane innvielsene eller åpenbaringene. Men mysterieskolene i antikken, den klassiske tid og helt opp til Konstantin, brukte til dels sterke virkemidler, både fysiske, psykiske og psykedeliske planteekstrakter. I dag er slike midler vanskeligere å anvende. Jeg vet ikke, ... dåpen var i sin urtid en nær-druknings-døds-opplevelse. Det finnes praksiser av mange slag som konsentrerer seg om kontrollert pust. Disse kan nok gi velvære og opplevelse av å være en opplyst karakter. Kraftig reorientering, drømmer eller naturopplevelser av en overnaturlig art, for ikke å glemme kunstopplevelsen,

alt dette kan innvie oss i mysterier og forståelser om det som forekommer ved randen av det forståelige. Men en absolutt tømning er vanskelig å fremdrive uten en ekstrem askese. Det er en viljesakt som passer den moderne tid svært dårlig.

Det er vanskelig å si i dag hvordan de gnostiske mysteriene eller sakramentene som de kalles på latin, ble administrert i praksis.

Når det gjelder vitenskapelige metoder, så har noen allerede kommet (Feks. biorytmer, manipulering av hjernebølger, supplementer og syntetiske droger). Det blir det sikkert mer av. Slike teknologier kan komme til å bli veldig populære, men det er neppe det verken du eller jeg mener med åndsvitenskap.

– *Nei, med det uttrykket sikter jeg til en vei alle mennesker kan gå. En vei som på den ene siden fører til innsikt og erkjennelse, hvor selubevisstheten arbeider seg frem til samhörighet med et åndsgjennomtrengt kosmos, og på den annen side fører denne veien til en skjerpet dømmekraft og en styrket handlingsevne i det praktiske livet. Rudolf Steiner mente at bestemte stadier er allmenne på denne veien og hvis disse arbeides frem i begrepsform, kan de betraktes som nivåer av vitenskaplig innsikt.*

– Men det kan jo være at det er åndshistoriske problemer knyttet til dette med mysterieskoler. Når vi ser oss tilbake, må vi innrømme at de ikke har lyktes i særlig grad. Kristendommen er knapt levende lenger. Den er utvannet. Sakramentene er uttynnet, og nesten alle kirker er holdt som gissel av den fremadstormende skriftkristelige nye religionen som bruker Bibelen bokstavelig som fakta. Sakramentene var den kristne veien, veien til gnosen om himmelriket som Jesus åpnet opp. Men dåpen, som både var begynnelsen og slutten i brudekammeret, ble skuslet bort til en overtro om at barn var uten beskyttelse mot det onde utenfor kirken. De måtte dermed døpes siden det allerede var skapt et dogme om at det ikke fantes frelse utenfor kirkens trosbekjennelse. Det for å motkjempe såkalte kjettere. Dåpen har gått tapt.

Og sakramentene, på en gnostisk vei, eller kanskje også i en antroposofisk forståelse av dem, er jo nettopp forløsningen og brudekammeret. Sakramentene

er metamorfosen, den endelige forløsning for sjelen. Utfoldelsen i brudekammeret reiser seg ut av døden eller tømningen. Men det kan også være ...

– ... *sammensmeltning med en innsikt.*

– Ja, en slags Raja yoga, en eksistensiell og mental fornemmelse av at man har vært i gnosenes nærvær. Man har vært der hvor den amoralske kraft som både er lys og mørke opptrer, det gode og det onde samtidig, der hvor de opphever hverandre i en intens livsbrann. Vi kan se det noen ganger hos store kunstnere og i skjebnen deres.

Mysteriet og <<de andre>>

– *Menneskelig og sosialt; Du har jobbet som lærer, du hadde en skole i California, så ble du professor ved Kunsta-kademiet her i Oslo, hvor du var i seks år pluss et forutgående år som amanuensis. Og nå har du hatt elever her på atelieret ditt i tre år. Du har lang undervisningserfaring. Har mysteriet også kommet til å influere på deg som lærer?*

– Det har det helt klart. Jeg har levd av det, mens disse andre tingene har utfoldet seg. Og det utfoldet seg også i min pedagogiske virksomhet. Parallelt med denne utviklingen hadde jeg et særskilt drømmeliv. Det strakte seg over et halvt år og det tok like lang tid før jeg begynte å forstå hva som foregikk i og med disse drømmene. Det dreide seg om drømmer med bevegelige, abstrakte mønstre. De bestod av kanter og overganger. Da jeg så på disse kantene og overgangene, syntes jeg kanten tilhørte formen og overgangen tilhørte lyset, fargen, altså lysets spill over flaten. Tilsvarende brød og vin. Her er brødet fremstilt som kropp, som substans og som ordet. Ordet er bevissthetens kropp. Vinen er et løsemiddel, bevissthetens liv og den frie bevegelse som gjenoppretter og fornyer ordets innhold. Ifølge Thomas- evangeliet uttalte Jesus følgende om himmelriket (som er åndelig): «Det er en bevegelse og en hvile.» Og dette er ytterpunktene i en vekselvirkning som gjør seg gjeldende i kreative prosesser. Jeg har lest et sted i en monografi om Paul Cézanne at han regelmessig og ofte gikk til messe. Det er blitt spekulert over om han gjorde det av plikt overfor den strenge og uforsonlige faren. Kanskje det, men jeg

tenker meg at han var klar over hvordan elementene i hans maleriske prosjekt hadde likhetstrekk med elementene i messen, der de fremstår som et visuelt teater. Hvordan formen løses opp i fargen og overgangene slik som brødet under helligjørelsen gis tilbake til kilden ved å bli kastet tilbake i kalken, i det det sies at Sønnen er ett med Faderen, når brødet oppløses i vinen.

Jeg blir slått av likheten ved å bryte ned den visuelle opplevelsen til en opplevelse av kanter og overganger som løser opp og bygger former i Paul Cézanne sine bilder. Det er den blikkdannelsen man må ha som billedkunstner. Man må lære å se uten objekt. Det har strukturelle og dialogiske likheter med det å leve uten objekt, som er det kristne liv, slik jeg forstår det.

Basisen for min undervisningsmetode er en konsekvens av refleksjoner over disse sammentreffene mellom min pedagogiske erfaring og min gnostiske praksis. Jeg legger ikke ut om disse esoteriske assosiasjonene mellom Nattverden og den kreative prosessen. Jeg underviser i kanter og overganger når jeg sier at det er det jeg gjør, og det består i malerfagets materialkunnskap kombinert med det å mestre, det å se uten objekt. Det er like vanskelig som å spille piano. Det må legges inn en disiplin i måten du adresserer blikket ditt. Du skal ikke bare kopiere de tingene du ser for å lage noe. Det dreier seg om et blikk på mellomrommene i ditt verdensbilde.

– *Betyr det også at man langsomt blir fri til å kreere bilder så og si ut av intet?*

– Når en først begynner å se rommet i stedet for objektene, så kan objektene så å si skapes ut av løse luften og også ut av objektene. Så kan det bli hva som helst. Prosessen blir åpen og dynamisk. Billedelementene fremtrer som prinsipper ved at det tredimensjonale rommet fremstilles på en flate. Et byggesett

uten blokker. Et byggesett for romlige relasjoner.

– *Hvordan går du så frem rent praktisk?*

– Det er det vanskelig å forklare verbalt. Først gir jeg en oppgave som viser disse tingene som visuelle fenomener. Verktøykassens innhold settes så i et faglig forhold til hvordan disse visuelle fenomenene kan produseres med toner og farger, pensler og palettkniver, oljer og terpentiner. En fargesirkel med modellerte toner slik at rødt osv. er representert som overganger mellom mørke og lyse toner og skarpere kanter mot kontraster i andre fargefelt. Deretter gjør de dekonstruksjoner av mestere med fokus på å forsterke disse virkemidlene. Det handler om å konstruere bilder ut fra valg av klanger i synsfeltet, i

toner og farger, kanter og overganger, istedenfor å konstruere objektene. Deretter jobber de med hva de vil, mens jeg viser hvordan applikasjoner av «å se uten objekt» åpner for enklere praktiske løsninger, som igjen utvider det kreative spillerommet.

Diagnostiske uttrykk

– *Kan vi se litt nærmere på dine nye kunstneriske uttrykk? Mysteriet har manifestert seg i deg, forteller du. Det har fått til følge at din kunst mer har blitt å betrakte som en diagnose eller som et diagnostisk blikk på vår egen tid og vårt eget samfunn. Betyr det at du jobber med andre uttrykk og andre materialer enn tidligere? Og har dette endret noe på ditt forhold til det offentlige rom? Du har jo ikke vært sterkt i fokus de siste årene. Du har snarere blitt neglisjert.*

– Det er ikke et diagnostisk blikk på vår tid så mye som det er et blikk i vår egen tid. Den figurasjonen jeg var opptatt av tidligere har etter hvert blitt en sjanger, i så og si hele verden, som klassisk figurativt maleri. Jeg tror ikke lenger på det klassiske, figurative maleriet som noe vi kan gå tilbake til og låne fra for å rette på feilslåtte kunstretninger i samtiden. Disse problemene

Man må lære å se uten objekt. Det har strukturelle og dialogiske likheter med det å leve uten objekt, som er det kristne liv, slik jeg forstår det.

har sine røtter i den tiden nyromantikeren vil ha tilbake, i barokkens middelklassetenkning, i kolonialismen og i begynnelsen til de moderne sosiale strukturer. I dag trenger vi noe nytt. Vi må alltid ha en ny kunst, og vi må også ha bedre kår for kunsten. Samtidskunsten er ikke noe problem i seg selv, Selvfølgelig lages det mye dårlig samfunnskunst. Men du skal ha et temmelig ukritisk syn på barokkens kunst for ikke å se hvor dårlig det meste også er der. Jeg ser meg selv som en samtidskunstner. Jeg setter pris på det åpne spillerommet samtidskunsten opererer i.

Min reorientering som kunstner har skjedd i forhold til verdier, til verdier som faktisk finnes og som ikke er vikarierende unnskyldninger for større trygghet og sikkerhet. Trygghet og sikkerhet er som man kanskje vet, ikke verdier, men fellesskapets hardt ervervede goder. Når de blir lovbestemte rettigheter, er det slutt på det monn av fellesskap som skapte dem. Isteden går de da over til staten og opptrer som autoriteter. Slike fundamentale verdiforskyvninger som har sneket seg inn i demokratiens målsettinger, har blitt til populistiske verkebyller ingen politikere våger å skjære i. Under slike omstendigheter bør kunsten spille en rolle, som løsemiddel. Systemet må kritiseres. Det finnes begeistrede tider som bruker kunsten som bindemiddel. Slik er det ikke nå, og slik bør det heller ikke være. Ettersom det er dårlige betingelser for den begeistrede kunsten, er det etter min oppfatning rett tid for konfliktenes poetikk.

Jeg har ikke en formening om at min kunst er stor eller fantastisk eller noe slikt. Mystieret er stort og fantastisk og sant, men min og andres kunst er ikke nødvendigvis det. Kunsten er en ubestemmelig veiviser som ikke kan analyseres eller forutsies med tilfredsstillende presisjon. Den er som en svingdør, hvis du fortsetter etter at du er inne, så er du ute igjen. Man kommer kanskje ut av en forestilling eller to som man har hengt seg opp i, og kan innse at teoriene rundt kunsten ikke er som fornemmelsen for kunst. Fornemmelsen for kunst utledes av det estetisk særegne ved verket, mens teorien utledes av teoretikeren.

– Jeg er maler. Jeg har lært å tenke som en kunstner.

Nå vil jeg bruke det til å adressere spørsmål jeg er oppatt av, mens jeg gleder meg over å skape. Det har som nevnt ikke noe med gamle mestere å gjøre, selv om jeg sitter inne med den kunnskapen. Det handler om eksilets identitet. Slik som den fremmede ser byen klarere enn innbyggerne, nettopp fordi han er fremmed. Det har med distanse å gjøre. Renessansekunstneren og modernisten har dette distanserte til felles i forhold til det skapte. Det er en kjølighet der som favoriserer det skapende, eller det dikteriske, om du forstår meg rett. De minimaliserer også betydningen av det mimetiske til fordel for et billedspråk.

Og apropos eksilet som vi snakket om, så er jeg enig med den gnostiske grunnfølelsen, som sier at vår særegne identitet som mennesker er en eksiltilværelse og har vært en slik i uminnelige tider.

Vi er i eksil i denne verden. Vi kan ikke forstå hvem vi er så lenge vi kun bruker denne verden som betingelse for vår forståelse. Men vi kan utvide vår verdensoppfatning og vårt begrep om den, for å få tak i vår identitet. Dette er et tema jeg har på dagsordenen og vil fortsette med å adressere. Mange postmodernister, mens de enda finnes, sier at mystikerens identitetsproblematikk er hermetisk forseglet inne i en ikke-språklig labyrint i subjektet. Dette ligger bortenfor teksten og kan derfor ikke taes opp og diskuteres utenfor den hermeneutiske sirkel av mystikere. Dermed er de ferdig med det. Det kan se ut som det ligger en respekt for mystikken i dette, siden mystikeren selv ofte sier at språket feiler i gjengivelse av mystiske erfaringer. Av lignende årsaker vil jeg anta at kunstnerens uttalelser om egne verker ikke er troverdige for kunsthistorikeren og kunstteoretikeren. Men seg imellom fortsetter de postmoderne tenkerne diskursen om kunsten med ufortrøden energi, mens mystikken er lagt død. Nå bør det vel også innrømmes at den religiøse sfæren i vår tid er ganske så tømt for intelligens og vekker ikke akkurat interesse hos de postmoderne intellektualistene. Maken til dumheter som vi hører fra religiøse ledere må du langt ut i ignoreringens krattskog for å finne maken til. Det til tross for at religionsforskningen etter hvert har etablert et høyt kunnskapsnivå og selvstendig tenkning. Så du forstår

at det kan være et tvilsomt prosjekt å uttale seg om egen kunstnerisk virksomhet opp imot mystiske opplevelser. Og samtidig ender vi her opp med å bekrefte den gnostiske oppfatning av å være i eksil. At visse innsikter og erkjennelser ikke kan formidles enkelt og greit, er noe vi alle sikkert har erfart. Mennesket har en opplevelsesdybde som verden butter imot, når vi prøver å målbære den. Det gnostiske verdensbilde adresserer, etter min erfaring, dette problemet med en mytisk klarhet. Både at det er vanskelig og hvordan det kan leses. Kunsten, musikken, teateret, dansen og litteraturen skjærer derimot igjennom og viser oss veier gjennom sansenes krattskog. Det er kunsten som lærer oss å åpne forbindelsen. Det er litteraturen som viser oss det språket som kan transportere oss forbi tekstens begrensning. Det ligger i mellomrommene og i overgangene innenfor ordene. Vi opplever det, men det er problemer knyttet til å påvise det analytisk. Kanskje er det slik at kunsten kommer nærmest denne eksiltilstanden i uttrykket, i det irrasjonelle og i følelsene, mens metafysikken er nærmest til å fremstå som et redskap i prosessbeskrivelsene.

En kultur i vekst og bevegelse har dette inne, mens en kultur i avsvilisering har mistet forbindelsen med dette. Slik jeg ser det er vi godt inne i en avsviliseringsprosess.

Dette rammer mest av alt barn i vår tid. Vi har stjålet barndommen fra dem. Det er ille nok, men det verste er allikevel at vi gjør barn til søtladne og sentimentale skapninger gjennom måtene vi nå regulerer barndommen på. Når de ikke lenger har mange år hvor de kan oppholde seg i en magisk barndom, og verden blir representert ved sin mediefortettede grusomhet fra li-

vets start, så blir verdensbildet altfor stort, altfor tidlig. Barnet er først et biologisk vesen, det skal bygge opp en identitet i forhold til individer i den lokale gruppen. I stedet blir barnets bevissthet trukket ut over de rammene det trenger i forhold til den utviklingsprosessen hvor det skal bygge opp en trygg biologisk tilhørighet i det lokale miljøet. Ifølge den franske psykoanalytiker Jacques Lacan er det problematisk for speilingen, en grunnleggende fase i barnets tilblivelse. Speilbildet blir for stort og uoversiktlig. Det kommer for tidlig i forhold til hjernens utvikling. Jeg ville tro vi får en annen slags seleksjon på det punktet. De som kan håndtere flest relasjoner og fungere kjøligst og best under høyt stress, vil favoriseres av en kulturell utvelgelse. Jeg mener å se at dette ligner på fascisme. Barnet i humanismens bilde er en tilbakelagt tid. Vi vet at myndighetene eller kapitalen aldri kommer til å gjøre noe med dette. «Its good for buisness»! Thank heaven for Harry Potter, da, men nå blir vel han også snart så medieinfiltrert, at han også taler med kløvet tunge og høy glitterfaktor. Nei kapitalismen har ikke noen veiledende forestilling om barn, noe prinsipp.

Barn er ikke på agendaen i korporasjonenes styrerom annet enn som markedsstilpassede konsumenter.

Det er vanskelig, men jeg har lyst til å lage en serie med verker som på en eller annen måte roter opp i dette feltet uten å være moralsk. Jeg har gjort noen forsøk der jeg bruker en material-estetisk tilnærming. En slags poesi håper jeg det blir, i beste fall. Andre vil kunne mene at det er amoraliske bilder kanskje?

Og så har jeg gått inn i forskjellige hjem og fotografert TV-skjermer som er avslåtte, hvor rommet speiler seg i TV-skjermen. Det sier umiddelbart noe om at TV-en ikke er på

i alle fall. Dessuten sier fotografiene at ingen er hjemme i de tomme rommene, i speilingen. Denne serien har jeg kalt «Oikos» som betegner hjemmesfæren og økonomi i den greske triaden av poesis, agora og oikos. Idéen var å skape en refleksjon av dette oikos som tomhet.

– *Jeg vil gjerne skyte inn en replikk: Jens Bjørneboe kritiserte i sin tid enkelte politikere. Han var selv blitt kritisert og slo tilbake. Han og antroposofene ble kritisert for manglende politisk engasjement. Han svarte med å si: «Hvordan kan man bedrive politikk før man vet hva et menneske er?»*

Etter det spennet du har trukket opp nå, hvor mysterieinnvielsen har ført deg fram til en forståelse av hva et menneske er, kunne man lett forledes til å tro at det nå vil komme et engasjement for å sette ut mysteriet i verden, som kunnskap og orden. Man kunne tro at misjonsiveren ville være en naturlig følge av erfaringene. I stedet blir det altså et mer politisk engasjement som kommer, om ikke direkte politisk så i alle fall et politisk-diagnostisk engasjement.

– Jeg kan ikke anvende mine erfaringer og kunnskaper som politiker.

– *Nei, nei, men det engasjementet som nå er i ferd med å vokse frem kan kanskje inngå i mentalitetshistorien på en eller annen måte?*

– Det ville være ok.

– ... og farge den politiske tenkningen?

– Mine diagnostisk-kunstneriske utspill er nok preget av mitt gnostiske prosjekt. Kanskje i en slik grad at det en gang blir synlig. Men det er et tankekors. Jeg tror ikke det er noe verdi i det poenget i og for seg.

– *Jeg forstår. Du er jo først og fremst blitt involvert som aktivist*

– Ja, kanskje i den forstand at jeg står utenfor, som en stille eksilaktivist. Men da er jeg også fri fra den gnostiske konteksten i den forstand at min gnosis er lyserfaringen og ikke i et religiøst system. Mitt engasjement i verden er fristilt.

– *Hvordan tror du verden vil respondere på dette her da?*

– Det er det for tidlig å si noe om og jeg er neppe den rette til å forutse det – Jeg har jo holdt på i noen få år. Vi får se når prosjektene er ferdigstilt. Seriene er konseptuert, men de skal utvides til å omfatte flere

verk i hver uttrykksform. Og det blir ikke noe varemerke, for jeg vil gjøre forskjellige ting heretter.

– *Men Oslos lille verden av kunstinteresserte da?*

– Jeg er nylig tildelt Statens garantiinntekt for kunstnere, så jeg er ikke usynlig heller.

– *Er du det! Gratulerer!*

– Ja, og det er vel et resultat av at de som sitter i juryen har lagt merke til at jeg gjør nye ting.

– *For du har slitt noen år, både med å få omtale, kritikk og med salget.*

– Jeg har slitt siden jeg sluttet som professor. Jeg har for så vidt slitt hele tiden. Jeg har hatt følelsen av ikke å bli sett, at jeg kanskje til og med er uinteressant. Jeg er over 60 år. Hvem vet hva som kommer? Det er kanskje ikke underlig. Tiden vil ha unge kunstnere. «Hei, – du er ikke ny lenger.» «Han var spennende – nå er han det ikke lenger.» Kunstmiljøet er et beinhardt og ganske kynisk miljø fullt av hyggelige mennesker. Kanskje mange tenker: «Han ordnet greit opp på akademiet, og det gikk jo bra. Men nå er det over. Nå kan han forsvinne.»

Det er ikke noen plass for meg i det norske spekteret av figurative båser. Min plass i norsk kunsthistorie er på 60-, 70-tallet. Jeg er ikke nevnt i noen annen kontekst enn i forhold til det romantisk, figurative miljøet på den tiden. I Nerdrums biografier er jeg like radert bort fra teksten som Stalins nære venner ble retusjert bort fra Kremles fotoarkiver. Jeg var jo også borte i mange år, og så godt som ingen i det offentlige kunstlivet her i landet vet hva jeg har gjort i mellomtiden. Nå ligger det en del på nettet.

– *Har du verker igjen fra California-tiden ?*

– Nei, det er solgt alle sammen, bortsett fra et seks meter langt vrak som ligger opprullet på en hylle etter å ha blitt skadet under frakt. Ellers ble alt jeg laget i Los Angeles solgt. Det henger nok til dels sammen med at jeg ikke har hatt noen stor produksjon. Jeg har aldri vært opptatt av å få til en stor produksjon. Jeg har aldri sett på det som vesentlig.

– *Og garantiinntekten, hvor lenge får du beholde den?*

– Den kan jeg beholde til jeg blir pensjonert. Det er ved 67 år. Ja, dette skal gi meg litt spillerom. Det vil gi meg flere år til å fokusere, arbeide og undervise som jeg gjør nå – og å få til disse tingene som vi har snakket om.

Tidsånden

– Kan du avslutningsvis beskrive noe mer spesifikt hvordan du oppfatter den tidsånden du som kunstner nå fokuserer på, og som du retter et diagnostisk blikk mot?

– Det er et stort tema da, tidsånden?

– Ja, men bare som et grep til slutt? Et grep kan også utsi noe mer om din situasjon.

– La oss ta forskjellen på Norge og Amerika. Jeg kjenner ikke så mye til resten av verden. Jeg har vært på noen visitter i Asia. Men tidsånden er et vanskelig begrep. Hvorfor forandrer den seg og hvem er det som manipulerer den? Eller vokser den frem av seg selv som en respons? Eller kommer selve tidsånden først, før de som manipulerer etterdønningene, slik at de manipulerende ikke så mye manipulerer som de administrerer og kjøper seg rettigheten til det som er i sporet?

– Ja, kan tidsånden ha to ansikter? Kan den også ha et arkontisk aspekt, noe som står i mellom og skygger for den retningen «sporet» vil lede oss? Noe som stenger lysaspektet ute?

– Ja, kanskje slik også – som sagt, avslutningsvis blir det et stort tema.

– Jeg forstår.

– Men det som er den store vendingen, et slags Kopernikansk vendepunkt, er splittelsen i mellom Reality og Virtuality. Alle har to sosiale systemer å forholde seg til. Jeg mener vi burde ta en debatt på at vi ser ut til å være i en folkevandringstid, og som under tidligere folkevandringer ser også vår tid ut til å virke avciviliserende. Det avspeiler seg i tidsånden og holder den som en spent stålfjær. Vi er ikke i siget mot en høyere sivilisasjon. Vi mister taket og det viser seg at gamle institusjoner og gamle løsninger fungerer dårlig i forhold til våre nye problemer.

Vi har kultur og vi hadde kultur, men nå kan alt mulig rart bli kultur. Folk som bor på søppeldynga kan undersøkes av antropologer, og dermed blir det også en slags kultur. Men en kultur som for eksempel i syd-Frankrike engang, den gang da trubaduren introduserte kvinnetjeneste «Damendienst» eller «Chivalry» – den gang en ny siviliserende holdning til kvinnen ble løftet opp – slik Jesus i sin tid også forholdt seg til

kvinnene, viser noe ganske annet enn vår tid. I kristendommens første fase fantes det kvinnelige prester eller biskoper, på tross av hva som nå sies. I Persia hadde de også en trubadurdiktning som dro med seg en ny holdning til kvinnen. Og kanskje har det også skjedd i Egypt, men det var da i oldtiden. Dette var siviliserende epoker.

Så kom sjansen igjen fra og med den tiden kvinner begynte å få stemmerett og videre derifra. Gjennom likestillingen i militæret har vi sett at dette som prinsipp er på ville veier. Militærvesenet brutaliserer forholdet mellom mann og kvinne. Videre er vår såkalte oppadstigende sivilisasjonsprosess kommet til en korsvei, om ikke et slags slutt punkt, når utdannelsene våre ikke lenger handler om sivilisering og dannelse, men om tilpasning til jobbmarkedet. Hva er vel dannelse i en folkevandringstid?

Dette legger seg på oss som et vondt og sårt minne. Det blander seg inn i samtidens sjeleliv og uttrykker, på alle plan; distanse, konflikt og lengsler. Sjelen lengter mer enn den har gjort på hundrevis av år. Selv om den ikke er seg bevisst hvor den skal eller hva den lengter etter, så er lengselen tilstede, og alle kjenner eller ser at det river i oss. Mange snakker også om at sjelens potensiale og egen lengsel er i vekst, og at lengselen dessuten er i ferd med å folde seg ut, men så langt jeg kan se har den flere autoriteter å nedkjempes før det slippes løs en ny forvandlingskraft. Jeg vet ikke, kanskje ble jeg gal den gangen i –68 og kanskje er det ikke umulig for mirakler å slå seg ned i fysikken allikevel. Skjønnheten, den gamle kua fra Egypt som het Hathor, hun har «grace» – jeg finner ikke noe godt norsk ord for det, men hun kommer stille og uanmeldt.

Noter

1: «Gnoson» er en fornorskert form av det opprinnelige greske «gnosis».

2: Religionsforsker Morton Smith har funnet en kopi av et brev som Clemens av Alexandria (det 2. årh. e. Kr) angivelig skal ha skrevet, der Clemens omtaler et «hemmelig» tillegg til Markusevangeliet.